

Nincs semmi okunk, hogy szándékosnak tekintsük ennek kimaradását, azért csak sajnáljuk a véletlent. Utolsónak *A merengőhöz* című bölcselődalt fejtegeti, végeredményül elfogadva róla Gyulai itéletét: a boldogság bölcselete.

Ezekben vázoltuk ez értekezés tartalmát, kifejezést adva rántett hatásának is. A mi megjegyzést még tennünk kell, a szerkezetre vonatkozik. Úgy tetszik nekünk, hogy kelletténél jobban belemerül a részletekbe; talán kevesebb részletezés áttekinthetőbbé tette volna. Mindenek felett pedig jó lett volna az értekezés végén recapitulációban összefoglalni a főbb pontokat, melyekre az elemzés vezetett a szerzőt.

SZIGETVÁRI IVÁN.

VEGYESEK.

— A budapesti philologiai társaság f. évi okt. 1-én felolvasó ülést tartott, melynek tárgyrendje a következő volt:

1. Dr. Kassai Gusztáv: Kisfaludy Károly Mohács című elegiájának ó-görög metrikus fordítása.

2. Matirkó Bertalan: Euryalus és Lucretia a magyar irodalomban.

A felolvasó ülést zárt választmányi ülés követte, melyen P. Thewrewk Emil elnökölt és Fináczy Ernő volt a jegyző. Jelen voltak továbbá: Heinrich Gusztáv, Pecz Vilmos, Némethy Géza, Pozder Károly, Csengeri János, Gyomlay Gyula, Kassai Gusztáv, Bermüller Ferencz, Cserhalmi Samu.

A múlt ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után következő tagválasztások történtek: Dr. Heinrich Gusztáv ajánlatára Esztegar László és Demek Győző bölcsészeti-hallgatók 1890-től rendkívüli tagoknak, Polgár György ajánlatára Szölgyény Ferencz miskolci kir. kath. gymnasiumi tanár 1890-től rendes tagnak, Dr. Hegedűs István ajánlatára Henning Rudolf dévai főreáliskolai tanár, eddig rendkívüli tag, 1891-től rendes tagnak, Timár Pál ajánlatára Nagy Zsigmond debreczeni ev. ref. főgymnasiumi tanár 1890-től rendes tagnak, Ponori Thewrewk Emil ajánlatára Incze József és Bartha József bölcsészeti-hallgatók 1890-től rendkívüli tagoknak, Dr. Pecz Vilmos ajánlatára Gyürky Ödön tanár, a budapesti kath. kör titkára, 1890-től rendes tagnak, Dr. Némethy Géza ajánlatára Ferszigán János belényesi és Buzási Ábel pécsi kath. főgymnasiumi tanárok, dr. Katona Lajos budapesti II. ker. és Gál Mózes pozsonyi kir. kath. főgymnasiumi tanárok 1890-től rendes tagoknak megválasztatnak.

E szerint van a társaságnak 9 tiszteletbeli, 6 alapító, 322 rendes, 58 rendkívüli, összesen 395 tagja.

A pénztárnoknak az eredeti jegyzőkönyvhöz mellékelte kimutatása a

társaság 1889. évi december 27-től 1890. évi szeptember hó 30-ig terjedő bevételeiről és kiadásairól tudomásul vétetik.

— A budapesti philologiai társaság 1890. november hó 26-án felolvasó ülést tartott, melynek tárgyai voltak :

1. Hittrich Ödön: Synesius hymnusai.
2. Háhn Adolf: A «Fösvény» első magyar feldolgozása.
3. Négyesy László: Baróti Szabó Dávid származása.

A felolvasó ülés után választmányi ülés tartatott, Heinrich Gusztáv elnöklete alatt. A jegyzőkönyvet Fináczy Ernő vezette. Jelen voltak még Pecz Vilmos, Bermüller Ferencz, Cserhalmi Samu és Kassai Gusztáv.

A múlt ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után a pénztáros bemutatja előterjesztését a társaság bevételeiről és kiadásairól. E szerint a társaság összes bevétele 1889. évi december 28-tól 1890. évi november 25-ikéig 4649 frt 24 kr. (előirányozva: 5000 frt 71 kr.), összes kiadása 4061 frt 38 kr. (előirányozva: 4959 frt 15 kr.). — A pénztári előterjesztés tudomásul vétetik.

Keczer Géza és Olejovics János, úgyszintén dr. Klekner Alajos kilépése 1891-től tudomásul vétetik.

Új tagokul megválasztatnak: Liska János szarvasi ág. ev. főgymnasiun tanár 1890-től rendes tagnak (aj. Némethy Géza); Dr. Székely György nagykőrösi ev. ref. főgymnasiumi tanár, volt rk. tag, 1890-től rendes tagnak (aj. Heinrich Gusztáv); Volf Béla székesfehérvári áll. fő-reáliskolai tanár, volt rk. tag, 1891-től rendes tagnak (aj. Heinrich Gusztáv); Hatala József kegyesrendi tag, 1891-től rendk. tagnak (aj. Heinrich Gusztáv); Révész Ferencz Cyrill szilágysomlyói kath. gymnasiumi tanár, volt rk. tag, 1890-től rendes tagnak (aj. Cserhalmi Samu); Somogyi István privigyei kath. gymn. tanár, volt rk. tag, 1891-től rendes tagnak (aj. Cserhalmi Samu); Serédy J. János kőszegi kath. gymnasiumi tanár, 1890-től rendes tagnak (aj. Cserhalmi Samu); Reibner Márton bölcsészeti-hallgató, 1891-től rendk. tagnak (aj. Pecz Vilmos). — E szerint van a társaságnak 9 tiszteletbeli, 6 alapító, 328 rendes és 56 rendkívüli, összesen 399 tagja.

Néhány tag kilépése nem fogadtatik el, részint mert az illetők az alapszabályok 18. §-ában foglalt kötelezettségöknek nem tettek eleget, részint mert hároméves tagsági ciklusuk nem ért véget.

A közgyűlés f. évi december 28-án d. e. 10 órakor fog megtartatni. Megelőzőleg választmányi ülés lesz.

A közgyűlés sorrendje következőkép állapítatik meg: 1. Elnöki megnyitó. 2. Titkári jelentés. 3. Pénztárvizsgáló bizottság jelentése. 4. Heinrich Gusztáv a választmány megbízásából Bartal Antal ny. igazgató, kir. tanácsosnak tiszteletbeli taggá leendő megválasztását indítványozza. 5. Választások.

A pénztárvizsgáló bizottság tagjaivá megválasztatnak: Fröhlich Róbert (mint elnök), Fináczy Ernő és Gyomlay Gyula. — A candidáló bizottság tagjaiként küldetnek ki: Pecz Vilmos (mint elnök), Bermüller Ferencz és Némethy Géza.

— Schvarcz Gyula legújabb munkájáról (Kritik der Staatsformen des Aristoteles, Eisenach, 1890. Bacmeister) érdekes bírálatot írt Döring a Wochenschrift für klass. Philologie-ben (1890, 1334. l.). E nagy készületséggel írt munka ugyanis szintén abban a hibában szenved, melyet szerzőnek egyéb idevágó műveiben annyiszor megróttak, hogy t. i. lépten-nyomon elhagyván az objektív történelmi kutatás talaját, a régiek államtudományi nézeteit a legújabb liberalis politika dogmáihoz viszonyítja s rajtok e hamis szempontból a legigazságtalanabb kritikát gyakorolja. A könyv csak elismerésünkre tarthatna számot, ha nem volna benne egyéb becses historiai anyagnál s az Aristoteles-féle iratok hagyományára vonatkozó eredeti nézeteknél. De az már valósággal provokálja az ellenmondást, midőn Schvarcz Aristotelessel, mint valami élő pártellenféllel legtöbbször komikussá váló, nagyon is «parlamentáris» modorban polemizál s őt okolja a modern államélet kedvezőtlen alakulásaiért. Nagyon találóan mondja a német bíráló, a ki a szerző tudományát s a munka irodalomtörténeti részeit különben szívesen méltányolja, e pontra vonatkozólag: «Was nun die vom Verf. an Aristoteles getübte «Kritik» betrifft, so ist dieselbe von einer so blinden, sich überschlagenden Leidenschaftlichkeit, dass mit der Masse des Unberechtigten auch das etwa Berechtigte derselben verloren geht . . . Man braucht eine solche Kritik nur zu charakterisiren, um ihre Ungehörigkeit zu erweisen. Wir wissen ja auch ohne den Verf., dass der gesamte auf uns gekommene Bestand der aristotelischen Schriften — und das gilt in eminentem Masse auch von der Politik — nicht nur unter der unverständigen Anordnung der Redaktoren gelitten hat, sondern auch von Aristoteles selbst unabgeschlossen, fragmentarisch, ja auch in den ausgeführten Parteen mehr oder minder innerlich unfertig und für eine Herausgabe nicht reif hinterlassen worden ist. Das ist eine beklagenswerte Thatsache, die ein eindringendes Verständniss und eine volle Würdigung der aristotelischen Gedanken im höchsten Grade erschwert. Dass es aber Aristoteles nicht vergönnt war, seine Gedankenwelt in abgeklärter, systematisch durchgebildeter Form auf die Nachwelt zu bringen, berechtigt keinen Sterblichen, und heisse er auch Julius Schvarcz, einen der ersten Lehrer der Menschheit einesteils wie einen gedankenlosen Schwätzer oder dummen Schulknaben, andertheils wie einen boshaften, perfiden Parteigänger verwerflicher Interessen zu behandeln.» — A kiváló figyelmet érdemlő munkára különben még visszatérünk.

— Phoenix seu Nuntius Latinus Internationalis czimen indult meg július 1-én Londonban egy folyóirat, mely, mint a Societas Internationalis közlönye, a latin nyelvnek világnyelvvé tételeét tűzte ki czéljául. Az első szám azon elveket fejtegeti, a melyek lehetővé teszik, hogy a latin nyelv általánosan elterjedjen s mint — bár kihalt — de természetes fejlődésű nyelv, azt a szolgálatot tegye, a melyet az újabb időkben mesterségesen megalkotott volapük nyelv van hivatva — ma már meglehetősen számú híveinek nézete szerint — teljesíteni. A Societas Internationalis különösen az üzleti világot akarja eszméje körébe vonni, a mi természetes is, minthogy első sorban ez érzi egy világnyelv hiányát. Terve

kivételben a classicus nyelv alapján az úgynev. konyha-latin nyelvre akarja fektetni a fősúlyt, mely utóbbinak a közéletre nézve mindenestre megvan a classicussal szemben az az előnye, hogy a modern dolgokat, ha idegenből kölcsönzött szókkal is, de röviden fejezi ki, míg azok a philologusok, kik a modern dolgokat classicus latin nyelven akarják kifejezni, kénytelenek néha öles körülírásokat alkalmazni, a mi már magában véve elég bizonyíték arra, hogy a classicus latin nyelv nem alkalmas arra, hogy mint világnyelvet újra felkapják. Könnyíteni akarnak ez új eszme hívei a latin szó- és mondatkötésnek ama szigorú rendszerén is, melyet a classicus latin nyelv mutat. S ez nagyon helyes, mert különben köznyelvvé sohasem válhatnék. Hiszen köztudomású dolog, hogy a régi rómaiak sem beszéltek oly szigorú szabatsósággal, mint azt Cicerónál, Cæsarnál vagy más kitűnő írónál tapasztaljuk, sőt maguk e kiváló írók is igen gyakran eltérnek azon szigorú szabályoktól, melyeket a grammatikák — az ő műveikből levonva — általánosaknak állítanak fel, s épen ez eltérések okozzák, hogy a grammatikák csak úgy hemzsegnék a kivételektől. Annyi bizonyos, hogy a konyha-latin-ságot mindenki sokkal rövidebb idő alatt és kevesebb fáradsággal fogja megtanúlni, mint a mennyi időt és fáradságot most a classicus latinság tanítására az egész művelt világ középiskoláiban fordítanak. S ha azután valaki az utóbbinak elsajátítására is kedvet kap, ez sokkal könnyebb lesz neki, mint eddig. Példák erre az élő nyelvek. Egyetlen nép sem beszél a köznap életben úgy, mint a mily szabatosan az illető nyelv az irodalomban megjelenik, s mégis pár évi iskolázás képessé tesz akárkit ez utóbbinak nemcsak megértésére, hanem használására is. Nincsen okunk tehát kételkedni, hogy ez a latinnál máskép történnék — természetesen idő múltával. A folyóirat nagy részét azon levelek töltik ki, melyeket a világ különböző részeiből az eszme megindítóhoz intéztek, még pedig egyet-kettőt kivéve mind az eszme mellett foglalnak állást. A levelek írói közt magyar embert is találunk: Chrastek Mihály, garam-sz.-keresztúri róm. kath. lelkész. Közölve vannak még azok nevei, kik a Societas Internationalisba beléptek s a végén a közönséges életből vett beszélgetések latin, angol, francia és német nyelven.

— Némethy G. legújabb szövegkiadásáról (M. Tullii Ciceronis de finibus bonorum et malorum libri V., Budapest, Wodianer, 1890) hosszabb bírálatban emlékezik meg Holstein Hugo, a ki ugyane munkát Lipcsében Teubnernél 1873-ban iskolai czélra jegyzetekkel ellátva kiadta, a *Wochenschrift für klassische Philologie*ben (1890, 1175—1178. l.). Sorra veszi s részint helyeslőleg, részint elítélve tárgyalja a szövegen tett változtatásokat. Főleg az ellen van kifogása, hogy a kiadó, olvasható szöveget akarván adni, a romlott helyeken mindenütt változtatásokat tett, noha elismeri maga is, hogy e munka Cicero valamennyi művei közt legjobban kihívja a coniecturalis kritikát. Különben, hogy Némethy sem tartá az összes felvett coniecturákat kétségtelen emendatióknak, bizonyítja *Közönyinkben* (1890, 524. l.) megjelent önismertetése, hol a többi közt így szól: «A conservatív kritikus, ha csak a tudósok számára dolgozik, megelégedhetik ugyan azzal, hogy egy csomó csillaggal vagy keresztel megjelöli a szöveg romlásait s jegyzetben

felsorolja a javítási kísérleteket; *mikor azonban ilyen munkát tanuló kezébe akarunk adni, hogy az olvasmány folytonos fennakadást ne szenvedjen, kötelességünk alkalmazni a javítás legegyszerűbb módját.* Nagyobb elismeréssel nyilatkozik H. Deiter a Berliner Philologische Wochenschriften (1890, 1426. l.), a hol a szövegen tett főbb változtatásokat felsorolván, ítéletét a következőkben foglalja össze: *«Wie diese Textesveränderungen beweisen, hat der Herausgeber die handschriftliche Überlieferung überall, wo es möglich ist, wieder hergestellt und nur an offenbar verderbten Stellen fremde oder eigene Vermutungen aufgenommen. Infolge dieser konservativen Kritik hat die Schrift wesentlich gewonnen.»*

— **Zsoldos Thukydides-fordításáról**, mely a M. T. Akadémia classica-philologiai bizottságának kiadásában jelent meg s melynek kimerítő bírálata Közlönyünk 1888-iki évfolyamának 785—790. lapján olvasható, elismerő bírálatot közöl a *Bursian-féle Jahresbericht für die klassische Alterthumswissenschaft*. Az 58. kötet 40. lapján ugyanis a következőkben mutatja be a szóban levő munkát: *«Die erste vollständige ungarische Übersetzung des ganzen Thukydides erschien in einer bilinguen (auf der linken Seite griech. Text, auf der rechten ungar. Übersetzung), sehr schön ausgestatteten Ausgabe, herausgegeben von der klassisch-philolog. Kommission der ungarischen Akademie der Wissenschaften in Budapest . . . Es ist eine bedeutende Leistung, die neun Jahre angestrengten Fleisses kostete, eine dem Thukydides kongeniale Übersetzung.»*

— **Ábel Jenő nekrológját**, mely Vári Rezső tollából folyóiratunkban (1890. februári füzet) megjelent, valamivel rövidebb alakban közli a közelmúltban elhunyt classicus philologusok nekrológjai közt a *Bursian-féle «Jahresbericht für die klassische Alterthumswissenschaft»* legújabb kötete.

— **Károlyi Gáspár Élet- és jellemrajza**. 12 db arannyal jutalmazott s a gönczi emléktűnnepen felolvasott pályamű. Irta S. Szabó József, naprágyi ev. ref. lelkész (Sárospatak, 1890. 29 l. Ára 20 kr.) czímmel egy kis füzet jelent meg, mely tanulságos fejezet a magyar reformáció történetéből, nem eredeti kutatások alapján készítve, nem az irodalmi magasabb czélok szerint, hanem egy tűnnepi alkalomra szánt életrajz. Szerzőjét sem a kor nem érdekelte közelebbről, melyben hőse szerepelt, sem az az irodalom nem, melyből a magyar bibliának oly kiváló rész jutott. Inkább a külső események foglalták el lelkét, inkább az tűnnepi alkalom szabta meg munkáját, innen vannak már erényei és hibái. Az olvasó e néhány szóból is tájékozhatja magát könyve szelleméről s arról, miképen dolgozott. A protestáns hit irodalma s a biblia szorosan egybetartoznak, szerző e kapcsolatot látta is, de nem mutatja be; Károlyi gondolkodásába nem mélyed el, életének külső eseményei jobban lekötik figyelmét. A kor rajza csak néhány vonással, s meglehetősen nagyolt vonással van, nem festve, csupán érintve. Így azután irodalmi vagy bibliatörténeti dolgozatnak kevesebb, mint alkalmi emlékezésnek, melyben Károlyi életének egyes itt-ott ismert adatait ügyesen válogatja össze s tetszetős formában dolgozza fel.

Mint ilyen alkalmi dolgozat kiemelkedik sok társa közül, de nem akarhat monografia számba menni.

Mindenesetre hasznos munka, de nem teljes. Jó volna Károlyi életét az itt megírtak figyelembe vételével s a már kész kereten belül tárgyalni, azonban nem arra, hogy a magyar protestáns bibliafordító életének nagyon is hiányos adatait hipotézisekkel pótolja, hanem arra, hogy Károlynak irodalmilag is méltó emléket szenteljen s mindama kérdéseket megoldani próbálja, melyek Károlyival, korával, a magyar bibliával elválaszthatlanul vannak egybekötve.

Az irodalmi protestáns kor sem irodalom-, sem egyháztörténeti szempontból nem részestül kellő figyelemben, Alig-alig vagyunk egy lépéssel előbbre, mint azt Toldy megfogalmazta, a mint első vázlatában kidolgozta. Pedig akár egyik, akár másik tudomány akarjon múltjában elmérlülni, nem teheti a nélkül, hogy a XVI—XVII. századok e tiszteletreméltó harcosságait, a magyar szellem- és gondolatszabadság képviselőit elmellőzze. Az egyháztörténetiről bennök a mai viszonyok alkotóit, az irodalomtörténet-író általok a magyar próza mestereit, a szabad gondolkodás és a nemzeti érzés zászlóvivőit fogja megtalálni. S méltán várhatnók el épen a protestáns egyháztól, hogy az ilyen alkalmat, mint a gönczi szoborleleplezés, saját egyházi és közös nemzeti érdekeinkben egyforma buzgalommal használja ki.

E. P.

— Kisfaludy Sándor és Rousseau. Az «E. Ph. K.» Pótfüzetekben Werner Adolf úr Kisfaludy Sándor műveinek belső, tartalmi bizonyítékaiból mutatja ki a hatást, melyet költőnkre Rousseau gyakorolt. Erre nézve én egy külső bizonyítékkal is szolgálhatok. Balatonvidéki régészeti kutatásaim alkalmával Sümegre is kerültem, a hol Szentmártoni Darnay Kálmán úrnak párját ritkító régészeti gyűjteménye van a vidék (különösen Csab-Rendek) prehistorikus és római korbéli leleteiről. Ezekon kívül azonban van e magán-gyűjteményben autograph-, kézirat-, okirat- s több mindenféle tár. Magyar irodalomtörténet-írókra nézve azonban legértékesebb Kisfaludy Sándornak közel 5000 kötetnyi, eredeti könyv- és okirat-tára. Itt meglátni, melyik munkával foglalkozott költőnk behatóbban, mert azokat oldaljegyzésekkel is ellátta. Ilyenek Rousseau összes művei is, de különösen *Emil*-je, a mely igen használnak látszik. A ki költőnkkel behatóbban foglalkozni szándékozik, az ezen eredeti magánkönyvtárában sok érdekes adatot fog találni.

RÉCSEY VIKTOR.

— A grál-mondát és ennek feldolgozásait legújabbán két figyelemre méltó munka tárgyalja, részben egészen új következtetésekkel: A. Nutt könyve: *Studies of the legend of the holy grail* (London 1888) és G. Parisnak e Közlönyben is bőven ismertetett műve: *La littérature française au moyen âge* (2. kiad. Páris 1890, főképp §§. 59 és 60). Ez újabb kiadások alapján a kérdésnek mai állása a következő volna: Chrestien de Troyes alapvető költeménye *Conte del graal* töredék, melyből ép az a rész hiányzik, melyben a költő a grál lényegét, jelentőségét stb. kifejtette volna. Chrestien forrásai (esetlegleg kelta vagy anglo-normann művek) ismeretlenek és sem a Chres-

tien művének számos folytatói Franciaországban, sem a német Wolfram, kinek szintén Chrestien volt a főforrása, nem ismerték azokat. Második forrása gyanánt Wolfram Guiot provencai költőt említi, a ki még ma is rejtélyes alak, kiről sem a francia, sem a német irodalom semmit sem tudnak. Guiotnak a grál egy csodatevő kő. Wolfram feltűnően megegyez Chrestien főmaradt töredékével, de művének legnagyobb része oly eseményeket tárgyal, melyek Chrestien művéből hiányzanak. Ha tényleg Guiotból vette ezt az anyagot (a mint maga állítja), hogyan képzeljük ezt? Akár úgy fogjuk föl a dolgot, hogy Guiotnak igen eltérő szellemű művéből vette a Chrestiennél nem talált anyagot, akár azt hisszük, hogy Guiot műve nem volt egyéb, mint Chrestien költeményének kiegészítése, — mind a két esetben bajosan elképzelhető a dolog. — A norvég Parzivalsaga és a kymri elbeszélés Peredurról kétségtelenül szintén Chrestien művén alapúlnak, hasonlóképp egy XIV. századi angol költemény, «Sir Percyvella», melyek mind nem igen boldogúlnak a grállal.

Chrestien közvetlen folytatói közül az első, Gaucher, szintén nem fejezte be művét; ellenben Robert de Boron a XIII. század elején oly magyarázatát adta a grálnak, mely a későbbi írókra döntő befolyással volt: nála a grál az a csodatevő tál, melyben a Megváltó teste és vére fektött. A grál-mondából legenda lett, melyhez utóbb egyéb legendai elemek is csatlakoztak, és a «grál» szó ezóta a. m. az úrvacsora tála és általában a. m. tál, míg régebbi forrásokban e szónak ily értelme ismeretlen. Most átalakult a monda jelleme is: Chrestiennél lovagi történet, melyben a szerelemnek fényes szerepe van; Boronnál egyházi szellemű legenda, melyben a lovagi élet és a szerelem kedvezőtlen világításban tűnnek föl. Még nagyobb mértékben jut érvényre a grál-legendának e világellenes szelleme a későbbi prózai földolgozásokban; ezek: «Perceval li gallois», «La queste du graal», és a «Histoire du Saint Greal». A későbbi verses átdolgozások, Menessier és Gerbert művei (1220 körül), a «Queste» befolyása alatt állnak. Chrestien mellett csak Robert de Boron műve bir költői, de egészen más, lényegében ellentétes jellemű költői értékkel.

A mondottakból következik: 1. hogy Chrestien forrásait nem ismerjük, mert a kelta elbeszélések, melyeket Nutt ilyeneknek tekint, igen fiatal, már francia befolyás alatt keletkezett művek; — ennek következtében 2. az úgynevezett kelta Peredur-monda teljesen értéktelen, mert nem eredeti néphagyomány, hanem Chrestien művének tudatos átdolgozása, részben eltorzítása; — 3. Chrestien hivatkozik egy forrásra, de nekünk ilyenről semmi tudomásunk és sehol nyoma annak, hogy a mondának valamely más földolgozója ezt a forrást ismerte volna; azt sem tudjuk, kelta népmese volt-e ez a «könyv», mint Chrestien nevezi, vagy eshetőleg egy anglo-normann költemény, mint G. Paris hiszi; — végre 4. azt sem tudjuk, mit értett Chrestien a grál alatt; de az kétségtelen, hogy Boron legendája nem hagyományon alapszik, hanem e költőnek önálló alkotása.

Ez újabkori kutatások eredménye tehát egy hatalmas Ignoramus, úgy a grál eredeti jelentését, valamint Chrestien és Wolfram forrásait illetőleg.

h.

— **A Konrad pap Roland-dala**, a középkori német irodalomnak egyik legérdekesebb terméke, Ottmann Rich. Eduárd német fordításában jelent meg az Universal-Bibliothekben (2745—48. sz.). A fordító képzett germanista, a ki a mai német verselést és költői nyelvet is kellően bírja, úgy hogy e fordítás sokkal értékesebb, mint az Universal-Bibliothek egyéb fordításai a régi német irodalomból. A bevezetés és jegyzetek is tanuskodnak a fordítónak tudományos tájékozottságáról. Még emeli e kötet értékét, hogy a XII. századi heidelbergi kéziratnak műtörténelmi szempontból érdekes 39 rajzát is tartalmazza. És ezt mind o. é. 48 krajczárért vesztegetik.
h.

— **Német népdalok Faustról**. Eddigélé csak egy német népdalról tudtunk, mely Faustról szól. E költemény először az Arnim és Brentano híres népdal-gyűjteményében (*Des Knaben Wunderhorn*, Heidelberg 1806, I, 214. l.) jelent meg, s azóta sokszor lenyomatták s a mondával foglalkozó szakférfiak mindig figyelembe vették. Most Tille Sándor *Die deutschen Volkslieder vom Doctor Faust* (Halle, 1890, 207 l.) címmel egész könyvet szentel a híres bűvészlől szóló népdaloknak. Tille tizenkét ily dalt mutat ki, melyek közül négy epikai és nyolcz lyrai jellegű. E költeményeknek költői becsé csekély; de érdekesek tárgyuknál fogva, melynek történelmi fejlődéséhez értékes anyagot szolgáltatnak. — Egyúttal fölemlítem, hogy két újabb bábjáték jelent meg nyomtatásban, melyek Faust borzalmas történetét tartalmazzák: *Die beiden alten deutschen Volksschauspiële vom Doctor Johann Faust und Christoph Wagner, Faust's Famulus*. Kiadta Engel Károly *Deutsche Puppenkomödien* cz. gyűjteményében, IX. füzet (Oldenburg, 1890). Az első darab voltaképp csak variansa a régebben ismert bábjátéknak, de érdekes eltérésekben gazdag variansa. Így pl. megvan e darabban az a jelenet, melyben Faust apja föllép s istentelen fiát megtéríteni törekszik. Tehát nem áll az. a mit sokan állítanak, hogy e jelenetet csak legújabbban csúsztatták be a darabba, hogy a cselekvénynek megindító hatását fokozzák. A második darabnak létezéséről volt ugyan tudomásunk, de a darabot magát elveszettek hitték, míg Engel legújabbban egy kóbor bábjátékosnál reá akadt. — A Faustról szóló népdramát még 1889. július 15. is hozta színre a Dressler-féle társaság Plagwitzban Lipcse mellett, de sok tekintetben módosított alakban. Ezen előadás szövege is megjelent nyomtatásban: *Doctor Joh. Faust. Volksschauspiel vom Plagwitzer Sommertheater*, kiadta Tille Sándor, a *Deutsche Puppenkomödien* X. füzete gyanánt (Oldenburg, 1890).
h.

— **A mannheimi nemzeti színház** mult századi virágzása korszaka benső és külső kapcsolatban van Schiller életével és költői működésével. Ekkor kerültek e színpadon a világ elé A haramjék, Fiesco, Ármány és szerelem; ekkor volt Schiller mint dramaturg e színház személyzetének tagja. A mannheimi színháznak e korszakabeli története azért, de általában irodalmi s színügyi szempontból is, rendkívül érdekes, e történetnek legfontosabb forrása pedig a színháznak ez évekből fönmaradt jegyzőkönyvei, melyeket egyes írók eddig is fölhasználtak és töredékesen közzétettek (különösen Koffka Vilmos, Iffland- és Dalbergről 1865-ben írt könyvében), de

melyek csak most jelentek meg először teljesen nyomtatásban: *Die Protokolle des Mannheimer Nationaltheaters unter Dalberg 1781—1789, herausgegeben von Max Martersteig* (Mannheim, 1890, 468 l. Ára 10 mk.). A mannheimi «nemzeti» színház 1778-ban keletkezett. Ez évben tette át Károly Tivadar választófejedelem székhelyét Mannheimból Münchenbe s vitte magával a Marchand-féle «választófejedelmi» szintársulatot is; szept. 17-én volt Mannheimban az utolsó előadás (Minna von Barnhelm), mire a város színház nélkül maradt volna, ha Dalberg Heribert báró (szül. 1749) előrelátólag már ki nem eszközölte volna a választófejedelemtől, hogy Mannheimnak is legyen (5000 frnyi fejedelmi segélylyel) nemzeti színháza. Dalberg Seyler társulatát szerződtette, mely akkor Németországban kittűnő hírnévnek örvendett. Seyler (1740—92) egyik alapítója és vezetője volt a hamburgi nemzeti színháznak, melynél Lessing mint dramaturg működött; később Hannoverában állt a színház élén, midőn a legkittűnőbb két német színész, Ekhof és Schröder, társulatának tagjai voltak; azután Weimarba ment, hol Hensel Zsófia színésznőt (kivel Lessingnek annyi baja volt) nőül vette. Midőn a weimari színház 1774-ben leégett, Seyler rövid ideig Gothában játszott, mire új társaságot szervezett, melynek egy ideig Klinger Miksa. a «Sturm und Drang» szerzője, volt drámaköltője és titkára. Ez új társulattal Mainzban működött Seyler, midőn Dalberg őt meghívta. Seyler 1778 októberében kezdte meg előadásait Mannheimban, de a «nemzeti színház» csak 1779. októb. 7-én nyílt meg Goldoninak «Gyorsan, mielőtt valaki megtudja» cz. vígjátékával. A társaság kiváló tagokban igen gazdag volt; legfényesebb ereje Iffland Ag. Viimos (szül. 1759., Mannheimban működött 1797-ig, meghalt 1814. mint az udvari színházak igazgatója Berlinben), ki mint drámaköltő is rendkívüli sikereket aratott e színpadon. Seyler 1781. márczius 7-én hagyta el Mannheimot, mire Dalberg a színészekből alakult kettős választmánynyal egyedül vezette a színházat. Ezen választmány jegyzőkönyvei fekszenek most teljesen elöttünk, 1781 május 23-tól 1789. szept. 30-dikáig, midőn a háborús idők érzékenyen megzavarták Mannheim városát és színházat. E jegyzőkönyvek igen érdekesek: a színház belső küzdelmei és külső bajai, de tagjainak lelkes buzgósága és fényes sikerei is visszatükröződnek e lapokban. Van színészbotrány és villongás is elég, de a kis köztársaság mindig gyorsan, néha meglepő erélylyel csinál rendet. Különösen tanulságosak e jegyzőkönyvek drámatörténeti szempontból, a mennyiben a választmány az előadásra benyújtott vagy kiszemelt darabokról is ítélte és határozott, úgy hogy a Sturm és Drang-korszak legtöbb terméke szóba került. — E jegyzőkönyvek sajtó alá rendezése tehát kétségtelenül igen érdemes munka volt. De a kiadónak «fölvilágosító» jegyzetei igen gyarlók, telve hibákkal és feltűnő tájékoztatlanság bizonyítékaival. Szerinte számtalan darab szerzője «ismeretlen», olyané is, mint pl. «Erwine von Steinheim», melyről minden iskolás gyermek tudja, hogy Blumauer Alajos írta.

h.